

Przypisanie winy. Podstawy teorii ekskulpantów

Mikołaj Małecki

Rozdział 3. Okoliczności wpływające na możliwość przypisania winy

*Źle ugryzienie.
Przepraszam ugryzienie zadrapanie³⁶⁹.*

Typowe okoliczności wpływające na możliwość przypisania sprawcy winy w sensie ekskulpantów 2° łączy w istocie jedno słowo: „przepraszam”. Można przeprosić gestem, słowem, czynem, zmianą sposobu życia czy wyrównaniem długu. „Przepraszam” może zmazać winę. W rozdziale tym przyjrzymy się dokładniej okolicznościom, które zmażują winę.

W pierwszej kolejności zbadam ekosystem ekskulpantów 2°: elastyczne środowisko pozwalające na ważenie wartości stojących u podstaw wieloaspektowego „przepraszania” przez sprawcę za popełniony czyn w celu rozstrzygnięcia, czy aktualnie nadal nadaje się on do przypisania mu winy stwierdzonej na czas czynu. Omówię w tym zakresie specyficzne ekskulpanty 2°, w szczególności czyny sprawcy związane z zapobiegnięciem zagrożeniu dla dobra prawnego, neutralizację pokrzywdzenia oraz

---

369 Wypowiedź gorylicy Koko, która w języku migowym przeproszała za swoje zachowanie i objaśniła, że była wściekła: D. DeGrazia, *O byciu...*, s. 74. Zob. F. Patterson, W. Gordon, *The Case...*, s. 58–77; F. Patterson, *Linguistic...*, s. 160–200. Koko zmarła 19 czerwca 2018 r.

zmiany kondycji zdrowotnej sprawcy czynu zabronionego w kontekście jego tożsamości osobowej. Koncepcja wtórnych ekskulpantów wymusza także nieco odmienne od dotychczasowego spojrzenie na instytucję przedawnienia karalności czynu. Zwrócę uwagę na problemy wynikające z poszukiwania globalnych racjonalizacji tej instytucji prawnej oraz postaram się wykazać, iż właściwsze jest jej racjonalizowanie w sposób lokalny, tj. w odniesieniu do konkretnego typu czynu zabronionego pod groźbą kary. Pododmianą przedawnienia karalności czynu jest natomiast tak zwane przedawnienie winy.

W ostatniej części rozważań zajmę się ustawową typizacją ekskulpantów 2°, rozpatrując trzy problemy szczegółowe. Po pierwsze, naświetlę kwestię właściwej klauzuli dedykowanej instytucji wyłączającej możliwość przypisania winy. Po drugie, poddam interpretacji typowy przepis o tak zwanym czynnym żalu, wskazując na jego niejednorodny charakter prawny. Po trzecie, wyjaśnię, w jakim sensie w kontekście przesłanek przypisania winy przepisy o przedawnieniu karalności czynu oraz umorzeniu kompensacyjnym (uchylony art. 59a k.k.) mają eklektyczny, niejednorodny i trudno eksponowalny w treści ustawy karnej charakter prawny, jako przykład regulacji prawnych, w obrębie których ukryte zostały okoliczności ekskulpujące sprawcę danego czynu.

1. Kryteria ekskulpacji 2°

Różnorodność i zmienność w czasie światów dzielących czyn zabroniony i świat rzeczywisty S_r , w którym uwzględnia się holistycznie całą gamę informacji płynących ze światów przeszłych i światów przyszłych S_{r+w} , nie pozwala na wyczerpujące wyliczenie wszystkich ekskulpantów 2°. Nie oznacza to, iż niemożliwe jest typologiczne pogrupowanie okoliczności wtórnie ekskulpujących sprawcę czynu zabronionego, w zależności od właściwości stanów rzeczy, wpływających na ocenę prawną możliwości przypisania sprawcy winy (pamiętać należy, że konsekwentnie mowa jest tu o okolicznościach ekskulpujących sprawcę czynu zabronionego na zasadzie „bardziej lub mniej”, nie zaś zerojedynkowo „w całości lub w ogóle”). Przyjrzymy się poniżej ogólnie i w szczegółach charakterystycznym okolicznościom pozwalającym na sformułowanie kryteriów wtórnej ekskulpacji sprawcy czynu zabronionego.

1.1. Ekosystem ekskulpantów 2°

Biorąc pod uwagę właściwości zdarzenia polegającego na popełnieniu czynu zabronionego przez sprawcę s w danym czasie t względem pokrzywdzonego p , intuicyjnie wyróżnić można odpowiednio co najmniej trzy kategorie elementów składających się na ekosystem ekskulpantów 2°, pochodzących z różnych światów w pełni kształtujących ocenę prawną dokonywaną w świecie rzeczywistym S_r , które opisać należy w następujący sposób:

- sprawcę czynu zabronionego ekskulpuje jego własny czyn, podjęty po popełnieniu czynu zabronionego w świecie S_{0+w} ;
- sprawcę czynu zabronionego może ekskulpować drugi człowiek – pokrzywdzony, za sprawą czynności, które podejmie on w związku z popełnionym na jego szkodę zachowaniem bezprawnym;
- ekskulpacja sprawcy czynu zabronionego związana jest z wpływem czasu i ewolucją stanów rzeczy poszczególnych światów możliwych w kierunku świata rzeczywistego S_r , oraz reprezentacji mentalnych przyszłego świata S_{r+w} .

Na ekosystem ekskulpantów 2° składają się zatem czyny sprawcy, czyny pokrzywdzonego oraz inne stany rzeczy kształtujące sytuację tych osób wraz z ich wzajemnymi oddziaływaniami. Wyróżnienie wskazanych czynników składających się na ekosystem ekskulpantów 2° pozwala na dostrzeżenie zachodzących między nimi relacji: wpływający czas może wywierać wpływ na kondycję sprawcy (np. skrucha) i pokrzywdzonego (np. skłonność do pojednania się), co z kolei może doprowadzić do podjęcia przez te osoby określonych czynności związanych z popełnionym czynem, prowadzących do anihilacji pokrzywdzenia. Poszczególne okoliczności występować będą w różnej liczbie w różnych światach S_r , różnić się będą nasileniem, a niekiedy nie wystąpią w ogóle, z uwagi na specyfikę popełnionego przez sprawcę czynu zabronionego (na przykład tak zwanego przestępstwa bez pokrzywdzonego). Okoliczności związane z czynami sprawcy, czynami pokrzywdzonego i innymi stanami rzeczy nie są również identyczne pod względem jakościowym, tj. mogą wpływać na ostateczną ocenę możliwości uwolnienia sprawcy od zarzutu popełnienia przestępstwa w większym lub mniejszym stopniu. Ta sama okoliczność w danym świecie S_r może wpływać w większym, a w innym świecie S_r' już

jednak w mniejszym stopniu na ostateczną ocenę możliwości przypisania sprawcy winy w kontekście innych czynników branych pod uwagę i ocenianych w sposób skalarny. Wreszcie należy zauważyć, że kompleksowa ocena możliwości przypisania sprawcy winy powinna mieć ostatecznie charakter jakościowy, a nie ilościowy: określone okoliczności składające się na ekosystem ekskulpantów 2° nie powinny być „liczone” w celu ustalenia, czy liczba okoliczności ekskulpujących przeważa nad tymi, które obciążają sprawcę, lecz powinny być one „ważone” pod kątem kompleksowego uzasadnienia decyzji o przypisaniu bądź braku przypisania winy, bez względu na to, czy liczba okoliczności obciążających przeważa nad tymi, które ekskulpują sprawcę czynu zabronionego, lub na odwrót.

Ekosystem ekskulpantów 2° to przestrzeń, w której konieczne jest **ważenie wartości**. Ważenie okoliczności ekskulpujących sprawcę czynu zabronionego sprowadza się zatem do określenia, jakie wartości reprezentują, jakie sprowadzają lub na jakie oddziałują poszczególne elementy ekosystemu – czyny sprawcy, czyny pokrzywdzonego oraz inne stany rzeczy kształtujące światy możliwe w ich całokształcie – w kontekście wartości stojących u podstaw potrzeby ukarania stwierdzonego czynu bezprawnego, karalnego, karygodnego i zawinionego w czasie czynu w świecie nieistniejącym S_0 . Wartości te przekładane są następnie na język funkcji prawa karnego i celów kary kryminalnej. Ważenie wartości polega na kompleksowej ocenie podstaw, okoliczności, zasad, racji i celów przemawiających za stwierdzeniem przestępności czynu w oparciu o uwzględnienie argumentów „za i przeciw” płynących z wszystkich uwzględnianych światów. Chodzi więc w ostatecznym rozrachunku o „większe” dobro, personalizm, sprawiedliwość i humanitaryzm.

Szczegółowe kryteria oceny możliwości wtórnego ekskulpowania sprawcy czynu zabronionego wiążą się siłą rzeczy z kategorialnie zbieżnymi przesłankami wskazującymi na rozmiary represji i dolegliwości koniecznej do nałożenia na sprawcę przestępstwa, określanymi w szczegółowych przepisach materialnoprawnych, na przykład w art. 53 § 2 k.k.³⁷⁰

370 „Wymierzając karę, sąd uwzględni w szczególności motywację i sposób zachowania się sprawcy, zwłaszcza w razie popełnienia przestępstwa na szkodę osoby nieporadnej ze względu na wiek lub stan zdrowia, popełnienie przestępstwa wspólnie z nieletnim, rodzaj i stopień naruszenia ciężących na sprawcy obowiązków, rodzaj i rozmiar ujemnych następstw przestępstwa, właściwości i warunki osobiste sprawcy, sposób życia przed popełnieniem przestępstwa i zachowanie się po jego popełnieniu, a zwłaszcza staranie o naprawienie szkody lub zadośćuczynienie w innej formie społecznemu po-

Argumentem przemawiającym za wtórną ekskulpacją sprawcy może być w gruncie rzeczy każda sytuacja faktyczna, z którą dany prawodawca wiąże konsekwencję prawną w postaci redukcji dolegliwości karnej³⁷¹. Żadna z nich jednak samodzielnie – chyba że ustawodawca postanowi inaczej – nie wyklucza możliwości przypisania sprawcy winy, lecz współkształtuje, w większym lub mniejszym stopniu, całościową ocenę jego postępowania w kontekście rozstrzygnięcia o statusie prawnym i losie sprawcy w danym świecie S_r . Dopiero nagromadzenie i kompleksowe wyważenie relewantnych okoliczności wszystkich światów możliwych daje podstawę do odpowiedzi na pytanie, czy na danego sprawcę można nałożyć obowiązki poniesienia ciężaru winy przez uznanie go za winnego przestępstwa, z miarkowaniem dolegliwości represyjnej w fazie sędziowskiego wymiaru kary (z uwzględnieniem szczegółowych regulacji pozwalających na łagodzenie kary czy też instytucji probacyjnych), czy też w świecie rzeczywistym S_r sprawcy czynu zabronionego nie może zostać przypisana wina, gdyż szeroko rozumiana potrzeba ukarania zredukowana zostanie do zera.

Przeгляд obowiązujących przepisów, a także uwzględnienie innych podobnych kategorialnie okoliczności kształtujących ocenę prawną czynu w kontekście przypisania jego sprawcy winy w sposób omówiony we wcześniejszych rozważaniach, pozwala na nietaksatywne wyliczenie najbardziej typowych okoliczności wtórnie ekskulpujących sprawcę czynu zabronionego. Zebrano je w tabeli nr 5.

---

czuciu sprawiedliwości, a także zachowanie się pokrzywdzonego”.

371 Zob. kazuistyczny katalog okoliczności łagodzących zaproponowany w rządowym projekcie nowelizacji Kodeksu karnego z dn. 25 stycznia 2019 r., < <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12320403/12565615/12565616/dokument378690.pdf>>: „Okoliczności łagodzące stanowią w szczególności: 1) działanie z pobudek zasługujących na uwzględnienie; 2) popełnienie przestępstwa pod wpływem gniewu, strachu lub wzburzenia, usprawiedliwionych okolicznościami zdarzenia; 3) działanie pod wpływem osoby, wobec której sprawca pozostawał w stosunku zależności; 4) popełnienie przestępstwa w reakcji na nagłą sytuację, której prawidłowa ocena była istotnie utrudniona z uwagi na okoliczności osobiste, zakres wiedzy lub doświadczenia życiowego sprawcy; 5) działanie pod wpływem szczególnie ciężkich warunków osobistych; 6) dobrowolne podjęcie działań zmierzających do zapobieżenia szkodzie lub krzywdzie, wynikającej z przestępstwa, albo ograniczenia jej rozmiaru; 7) skuteczne skłonienie osób współdziałających do odstąpienia od czynu zabronionego lub podjęcia działań zapobiegających powstaniu szkody lub służących ograniczeniu jej rozmiaru; 8) dobrowolne naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem; 9) dobrowolne zadośćuczynienie pokrzywdzonemu; 10) dobrowolne ujawnienie popełnionego przez siebie przestępstwa organowi powołanemu do ścigania przestępstw”.